

Марія ФЕДУРКО,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри філологічних дисциплін та
методики їх викладання у початковій школі

Лінгвокультурологічна компетентність та її роль у фаховому становленні майбутнього вчителя початкової школи

УДК 81 : 378.14

У концептуальній моделі вищої освіти в Україні актуалізовано завдання щодо підготовки професіонала нового взірця – людини активної, з критичним мисленням і творчим підходом до розв'язання проблем, готової до самоосвіти й саморозвитку, до ефективної взаємодії з довкіллям. Останнє (взаємодія) актуалізує проблему комунікації, яка, за визначенням американського вченого Джона Дарема Пітерса, – це не вихолощене транспортування думок, а "непростий, неясний і чудовий проект співжиття людей у громадах" [8, 9]. Для успішної реалізації цього проекту важливо, щоб за використання мовних символів у слухача (реципієнта мовлення) відбувалися акти референції, "у всіх значущих моментах подібні до символізованих мовцем" (Ч.Огден, А.Річардс). Власне це поставило на порядок денний питання комунікативної освіченості фахівця для кожної зі сфер суспільного життя, а педагогічної передусім: учитель загалом, і початкової школи зокрема, не має жодних інших засобів, крім слова, транслювати знання і жодних інших способів впливати на

учнів. Але не тільки цим зумовлені високі вимоги до комунікативної грамотності вчителя початкової школи. Реалізація нової мети початкової шкільної мовної освіти – "формування ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань" [11] – потребує педагога з високим (творчим) рівнем мовленнєвої професійної культури, інноваційним мисленням, індивідуальним стилем педагогічного мовлення і культури, бо тільки активна мовна особистість може виховати так само активну і творчу. Цей процес неможливий без опори на мовні знаки культури народу, бо лише той, хто здатен засвоювати мовну культуру в усій її багатогранності, може стати творцем мовних цінностей і найповніше виявити себе у кожній із галузей суспільного буття [2]: сучасний світ, попри активність у ньому глобалізаційних процесів, прагне до збереження мовно-культурної ідентичності окремих державних утворень. У цьому запорука не тільки багатства й розмаїття світу, але і його поступу, пор. з думкою

М.Бердяєва: "Є тільки один історичний шлях досягнення вищої вселюдськості — шлях національного зростання й розвитку, національної творчості. Вселюдськість розкриває себе лише під виглядом національностей. Денаціоналізація — то справдешня пустота, небуття" [1, 99].

Згадане детермінувало обґрунтування в сучасній лінгводидактиці поняття "лінгвокультурологічна компетентність", під яким розуміють психологічну здібність особи або групи "опановувати ситуаціями, пов'язаними з функціонуванням лінгвокультурологічних явищ, які мовними засобами відтворюють народну культуру, етнічну ідентичність особи" [3]. Вона передбачає сформованість в індивіда культурознавчої компетентності, розуміння ним національно-культурної специфіки мовленнєвої поведінки, звичаїв, правил, норм, соціальних умов, ритуалів, соціальних стереотипів народу, зафіксованих у його мові і культурі, виховання толерантного ставлення до представників інших народів.

Переважна більшість учених вважає лінгвокультурологічну компетентність основою соціокультурної компетентності, формувати яку є завданням однойменної змістової лінії мовної освіти. Наукові засади її формування розглянуто в працях В.Андрушенка, І.Беха, І.Зязюна, А.Капської, І.Лернера В.Кан-Калика, А.Коваль. У розвідках лінгводидактики (В.Бадер, О.Біляєва, М.Вашуленка, В.Дороз, О.Кучерук, Л.Мацько, М.Пентилюк та ін.) не лише розкрито сутність лінгвокультурологічної компетентності, а й обґрунтовано її вагомість у професійному становленні вчителя. На часі практичне опрацювання цієї проблеми.

Виокремлення лінгвокультурологічного аспекту в мовній освіті індивіда зумовлене становленням на рубежі другого й третього тисячоліть лінгвокультурології — науки, що вивчає мову як феномен культури [5, 8], її витвір і водночас інструмент [9, 243]. Уважають, що її 1989 року започаткував американський лінгвіст, антрополог, літературознавець Пол Фрідріх. Проте лінгвокультурологічні розвідки мають давню традицію, що позначена постатями Ф. де Соссюра, Р.Якобсона, Р.Барта, Т. ван Дейка, Е.Сепіра, Б.Уорфа, Л.Вейсгебера, Л.Вітгенштейна М.Гайдеггера та ін. Біля джерел визначення світоглядних настанов народу через його мову стояв Й.-Г.Гердер. Його ідеї розвинули німецький філософ і антрополог В.Гумбольдт, український мовознавець О.Потебня, також А.Мейє, Ж.Вандерієс, Е.Бенвеніст. Сьогодні в ділянці лінгвокультурології ефективно працюють А.Вежбицька, В.Воробйов, І.Голубовська, В.Жайворонок, В.Карасик, В.Кононенко, В.Маслова, Ю.Степанов, В.Телія, С.Тер-Мінасова та ін.

Лінгвокультурологія наголошує на кумулятивній (накопичувальній) функції мови, бо всі досягнення культури відображаються, фіксуються в мові, пор.: "Цілий поступ людства та всі досягнення духа постали тільки через те, що людина вміє в мовній формі скристалізувати й утримати свої завваження, осуди, погляди й гіпотези. Через те втривалення в мовних формах пізніші покоління черпають із духа й думок своїх предків, та на основах, що вони створили, можуть будувати нові терми думок і чинів. Мова втримує постійний зв'язок між теперішнім і минулим; тим чином є вона основною умовою й головним чинником творення культури в її тривкості" [10, 71].

Педагогічну модель культуровідповідної мовної підготовки педагога одним із перших розробив Ю.Пассов [7]

і запропонував замінити традиційну освітню парадигму (загальну та професійну), сконцентровану навколо знань на культурологічну, за якої учитель постає носієм культури.

Для майбутнього вчителя початкової школи важливо осмислити основні цілі й завдання початкового курсу української мови, сприйняти й усвідомити ті науково-методичні концептуальні засади, на яких ґрунтується його сучасна модернізація; знати актуальні проблеми сучасної методики української мови, особливості змісту й організації навчання мови й мовлення; розуміти, що традиційна система навчання мови, із розглядом її переважно в системно-структурному аспекті, окремо від людинності мови, суспільства, в якому вона функціонує, культури, яку вона виражає і розвитку якої сприяє, це вже учорашній день. Домогтися вирішення згаданих завдань можна, якщо відповідально поставитися до вивчення у вищій педагогічній школі дисциплін передусім мовного циклу. До них належать (якщо йдеться про підготовку вчителя початкових класів) українська мова (за професійним спрямуванням), основи культури і техніки мовлення, методика викладання української мови, за провідної ролі курсу "Сучасна українська мова з практикумом". Хоча сповідуємо думку, що на формування лінгвокультурологічної компетентності має бути спрямоване викладання усіх без винятку дисципліни навчального плану ОКР "Бакалавр". Важливість такого підходу відомий західноукраїнський педагог І.Ющишин обґрунтовував так: "Наука про нарід, про всі вияви його духовної й матеріальної культури в минулому й сучасному, в просторі, в зв'язку з вужчою національною теорією та ближчим і дальшим людським суспільством є й наукою рідної мови ... вивчення мови мусить відбуватися на матеріалі культури народу, сплітатися й переплітатися тісно з її пізнанням, огортати й оформлювати науку всіх наукових предметів шкільних програмів" [10, 72].

Аналіз лінгвістичної і лінгводидактичної літератури дав змогу обґрунтувати основні положення роботи з формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів на заняттях із сучасної мови з практикумом. Вони зводяться до такого: 1) розвивати в студентів світосприйняття, розуміння загальноісторичного процесу й усвідомлення ролі України в ньому; 2) сприяти баченню кожним із них себе носієм національних цінностей, особою, здатною здійснювати ефективну міжкультурну комунікацію; 3) виховувати в собі кращі якості українця (гrecність, толерантність, шанобливе ставлення до представників свого народу й інших націй і народностей; почування любові до рідної землі тощо); 4) сприяти розвитку комунікативної культури студентів, їхнього духовного потенціалу, усвідомленню ними обов'язків перед рідним народом і відповідальності за своє майбутнє і майбутнє своєї держави; 5) розвивати потребу в освіті й самоосвіті в ділянці лінгвокультурології, адже навіть найкращі навчальні заклади не можуть забезпечити підготовку висококваліфікованих працівників на весь період виробничої діяльності.

На нашу думку, лінгвокультурологічна компетентність студентів має бути представлена лінгвокраєзнавчим і культурологічним компонентами. Перший передбачає володіння а) необхідною лексикою, знаннями і вміннями, необхідними і достатніми для лінгвістично коректної

інтерпретації почутого і прочитаного; б) комплексом мовленнєвих навичок, умінь та комунікативних знань, що допоможе студентів будувати, наповнювати і варіювати мовлення залежно від умов спілкування. Другий постає як комплекс країнознавчих знань, умінь і навичок, якісне володіння якими дасть змогу: 1) розкрити понятійний зміст у національно-культурних пластах лексики і фразеології; 2) правильно використовувати в мовленні марковані країнознавчі мовні одиниці; 3) коректно інтерпретувати країнознавчу інформацію; 4) здійснювати лінгвокультурологічний аналіз навчального текстового матеріалу.

Формування лінгвокультурологічної компетентності студентів – майбутніх учителів початкових класів передбачає засвоєння ними лінгвокультурної інформації за допомогою комплексу завдань і вправ. Дидактичний матеріал для них має відповідати принципу культуровідповідності і ґрунтуватися на засадах художньої цінності, соціальної значущості, відповідності потребам часу. Останній критерій пов'язаний із застосуванням текстоцентричного підходу. Його провідна засада: вивчення усіх мовних явищ здійснювати на основі тексту. Він дає змогу пізнати усі лінгвістично релевантні ознаки виучуваних одиниць, досягнути їхні функціональні ролі. Проте це не найважливіша перевага текстоцентричного підходу. Актуальна його культурологічна і виховна цінність, бо лише в тексті (дискурсі) як особливий мовний (мовленнєвий) величини слова, фразеологізми здатні прирощувати додаткові смисли, причому за моделями, властивими конкретній національній мові, виявляти фонові елементи семантичної структури і зв'язаності тощо, а й осмислення етнологічних чинників, взаємозалежності змістових категорій і традиційних форм життя, встановлення співвідношень між світоглядною позицією автора і народним світобаченням" [4, 140]. Для ілюстрації своєї думки учений вдається до низки номінацій – ціннісних орієнтирів українця із Шевченкового вірша "Садок вишневий коло хати": *хата, садок, вишні, сім'я, мати, плуги, вечірня зіронька, соловейко*. І резюмує: "Цей мовно-стилістичний ряд коротко, але виразно виявляє національний дух, психічний склад українця з його прагненням до спокійного, зваженого життя в єднанні з природою, в колі сім'ї, в хліборобській праці". Він переконаний, що і П.Куліш не випадково використовує ці та близькі до них слова-образи: *сад, соловейко, вітерець, цвіт садовини, тихе сонечко, вишневі віта*. (*У саду щечече соловейко, запашний вітерець повіває в вікно крізь цвіт садовини; тихе сонечко, заходячи, іграє по стіні з вишневим віттям*) – письменник прагнув "за допомогою цих засобів створити типову для українського світосприймання ідилію, загальну картину сільського життя як символу щастя, долі" [4, 141].

Актуальне також змістове наповнення відібраних текстів: воно має бути насамперед українокультуроцентричним. Тільки за такої умови можна домогтися виховання почуття патріотизму, гордості за свою країну, толерантності, бажання бути корисним власному народові і державі. Окрім того, важливо, щоб кожен навчальний текст

був довершений і в аспекті форми. У такому разі він слугуватиме зразком для наслідування. Отже, тексти лінгвокультурологічного спрямування мають відповідати таким критеріям: 1) змістовність; 2) функціональність (можливість спостерігати за функціонуванням мовних одиниць у тексті); 3) адаптованість (звичайно, до можливостей аудиторії); 4) наявність широкого діапазону української лексики і фразеології; 5) наявність зразків культури спілкування, мовленнєвої етики; 6) різна стильова належність, однак з виразним домінуванням художніх текстів, бо лише в них слово (та й інші мовні одиниці) виграють усіма барвами. Перспективним і продуктивним для становлення національно-культурної мовної особистості є лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. Його типовою схемою може бути така:

1. Визначення належності тексту до певного історичного періоду розвитку української культури.
2. Визначення мовних образів автора, адресатів, персонажів.
3. Виокремлення з тексту культурної інформації, пов'язаної з загальною концепцією художнього твору.
4. Виділення в художньому тексті лінгвокультурем (мовних знаків, що містять культурну інформацію; це базовий термін лінгвокультурології і слугує для позначення одиниці вербалізації культурного змісту).
5. Характеристика виділених лінгвокультурем.
6. Аналіз семантичних зв'язків у лінгвокультуремних рядах чи полях (синонімічних, антонімічних, асоціативних, аксіологічних) [12, 150–151.]

Перспективним видається створення авторських проєктних технологій, скажімо: "Українська мова в діалозі культур", "Українська емоційність і засоби її вербалізації". У навчальній діяльності є доцільним використання інноваційних методів, засобів, прийомів і форм навчальної діяльності і співробітництва: театр, дискусії, дебати, ігрові презентації, кейс-системи, комунікативні дискурс-тренінги. Їх вибір, звичайно, залежить від методичної компетенції викладача вищої школи, розуміння важливості проблеми розвитку лінгвокультурологічного рівня мовної особистості студентів, їхнього ставлення до мовно-культурного надбання нації, а також бажання студентів розвивати навички особистісної рідномовної та міжкультурної комунікації. На останньому наголошуємо у зв'язку з тим, що українська держава, як і більшість держав сучасного світу, – полінаціональна. Події сучасної української історії переконують, що проблема толерантного співжиття і співробітництва різних мовно-культурних спільнот, діалогу культур у цьому сенсі украй важлива, а правильне її розв'язання попереджує виникнення суспільних конфліктів. Тож виховання толерантного ставлення до представників інших мовно-культурних спільнот, визнання їхнього права на "іншість" (інші звичаї, традиції, мова, історія, герої), пізнання цієї іншості – це ще один складник роботи зі збагачення мовно-культурних знань, умінь і навичок.

Отже, лінгвокультурологічну компетентність як інтегративну якість особистості майбутнього вчителя початкової школи доцільно формувати через систему дидактичного матеріалу, з використанням культурологічного і виховного потенціалів української мови, із обов'язковим висвітленням її тісного зв'язку з історією, духовною куль-

турою, менталітетом народу, із пізнанням її історії та місця серед інших мов світу. Ця компетентність передбачає розвиток в особистості таких здібностей: а) здібності усвідомлювати мову як феномен культури, як культурно-історичне середовище, яке втілює в собі історію, культуру, звичаї народу; б) здібності до оволодіння культурою спілкування, або мовною культурою; вироблення мовної, комунікативної та культурологічної компетенції; в) здібності сприймати мову в її естетичній функції – як засіб створення мистецтва слова.

Л і т е р а т у р а

1. Бердяев Н. Судьба России / Н. Бердяев. – М. : Советский писатель, 1990. – 346 с.
  2. Галенко А. М. Культурологічна компетентність у структурі професійних компетентностей студентів філологічних факультетів / А. М. Галенко. – Режим пошуку: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN20/12gamsfs.pdf>.
  3. *Етноенциклопедія*: науково-освітній проект [Електронний ресурс]. – Режим пошуку: <http://ethnoencyclopedia.info/k/>.
  4. Кононенко В. І. Етнолінгводидактика / В.І.Кононенко. Івано-Франківськ, 1998. – 156 с.
  5. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А.Маслова. – М. : Издательский центр "Академия", 2001. – 208 с.
  6. Онуфрієнко Г. С. Лингвокультурологічний потенціал риторики як нової навчальної дисципліни у ВНЗ України / Г. С. Онуфрієнко // Українська освіта у світовому просторі: Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства МОН України. – К. : НДІУ, 2007. – Т. XIII. – С. 521–528.
  7. Пітерс Джон Дарем. Слова на вітрі: історія ідеї комунікації / Пер. з англ. А. Іщенко / Пітерс Джон Дарем. – К. : Вид. дім "КМ Академія", 2004. – 302 с.
  8. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е. И. Пассов. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с.
  9. Радевич-Винницький Я. Україна: Від мови до нації / Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : Видавнича фірма "Відродження", 1997. – 360 с.
  10. Ступарик Б., Михайлишин Р. Педагогічна концепція Івана Ющишина / Б. Ступарик, Р. Михайлишин. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. – 88 с.
  11. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pd.
  12. Четова Н. Й. Особливості методики відбору лінгвокраєзнавчого матеріалу для формування соціокультурної компетенції студентів / Н. Й. Четова // Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова. Сер. 17. Теорія і практика навчання і виховання: 36. наук. пр. – К. : НПУ, 2011. – Вип. 17. – С. 231–235.
- Федурко М.** Лингвокультурологічна компетентність та її роль у фаховому становленні майбутнього вчителя початкової школи. У статті обґрунтовано теоретичну і практичну значущість лінгвокультурологічної компетентності як компонента професійності учителя початкової школи; наголошено на особливій ролі предметів мовного циклу у її формуванні; окреслено шляхи її розвитку на заняттях з української мови з практикумом.
- Ключові слова:** лінгвокультурологічна компетентність, фахове становлення, професійність, мовний цикл, мовні засоби, мовна освіта, комунікативна грамотність.
- Федурко М.** Лингвокультурологическая компетентность и ее роль в профессиональном становлении будущего учителя начальной школы. В статье обоснована теоретическая и практическая значимость лингвокультурологической компетентности как компонента профессионализма учителя начальной школы; отмечена особая роль предметов языкового цикла в ее формировании; намечены пути развития на занятиях по украинскому языку с практикумом.
- Ключевые слова:** лингвокультурологическая компетентность, профессиональное становление, профессионализм, языковой цикл, языковые средства, языковое образование, коммуникативная грамотность.
- Fedurko M.** Linguistic and cultural competence and its role in the professional formation of future elementary school teacher. The theoretical and practical significance linguo-cultural competence as a component of professional primary school teacher substantiated in the article; emphasized the special role of language objects run in its formation; the ways of its development at Ukrainian lessons with practicum are outlined.
- Key words:** linguistic and cultural competence, professional development, professionalism, linguistic cycle, language tools, language education, communicative competence.